

МИЛИСАВ В. ЛУТОВАЦ, Београд

ПЛЕМЕ, СПЛЕМЕЊАВАЊЕ, РАСПЛЕМЕЊАВАЊЕ, СРОЂАВАЊЕ И ОДРОЂАВАЊЕ У ГОРЊЕМ ПОЛИМЉУ И НЕКИМ ДРУГИМ ОБЛАСТИМА СТАРЕ РАШКЕ

У својим радовима ја сам се раније узгред освртао и на ова питања која сада овде износим као целину.

У овим областима није раније био развијен племенски живот као на западу, у Црногорским Брдима, Старој Црној Гори, Херцеговини и Малисији. Племенски облици су путем миграција и трансплантација преношени из племенских матица у друге крајеве. Али удаљењем од матице и мешањем са разним становништвом у областима друкчијих услова добијало се и друкчије племенско обележје. Ипак се свуда запажају у сплемењавању и расплемењавању и утицаји племенског друштва. Честа су братства односно „племена” која знају из којег матичног племена потичу, носећи при сеоби као пуж своју кућу и племенски назив: Куч, Дробњак, Ровчанин, Пипер, Лутовац, Васојевић, Шекуларац, Колашинац, Шаљићи, Хоти, Клименте итд. Међусобно се не орођавају, иако броје седам до осам пасова од досељења у нови крај. И други родови, који не носе оваква племенска имена, међусобно се рођакају и својатају преко матице из које су досељени.

У овим областима назив *йлеме* се јавља у два облика: племе у ширем смислу речи и „племе” — разгранато братство, које се тесно не везује за какву већу племенску организацију. Племена, која су у маси трансплантована у неку другу област, као Васојевићи преко Комова и Кучи и Клименте у изворишту Ибра, носе поред братственичког и општи племенски назив.

Занимљив је однос између ових и других братстава. Васојевићи су пресељавајући се преко Комова зашли у област неплеменског друштва, од којег су остаци: Војновићи у Трепчи, Стојковићи у Трешњеву, Живаљевићи у Велици, Раденовићи у Метеху код Плава, већа група Ше-

кулараца у Шекулару и неки родови који су се иселили или стопили с другим братствима. Васојевићи су не само ове, већ и многобројна досељеничка братства из разних крајева, називали Ашанима или Србљацима. Први назив долази од имена Хас, како је за време Турака називана област старе Будимљанске жупе, а други — по општем називу Срби. И све доцније насељенике, ма из које области дошли, Васојевићи су убрајали у Србљаке. Несумњиво је овај назив дошао по старом полимском становништву које није било организовано као племе, већ је носило само општи назив Србљи — Срби, док су Васојевићи, као и остали Брђани, иако Срби, доскоро претпостављали племенско име српском.¹ У прилог овоме говоре и неки историчари. В. Ђоровић каже: „Иако су Васојевићи српско племе и по предању и по осећањима, они су тек по доласку у блиски додир са Србљацима, који су себе називали само Србима, почели чешће употребљавати тај општи назив као заједнички и за себе и за Србљаке”.² Под тим називом — Србљаци или Ашани — иако по пореклу хетерогени (састављени од старинаца и разних братстава досељених из Брда и Црне Горе) — групишу се због противтеже Васојевићима. Да би себе изједначили по пореклу и по вредности са Васојевићима, понегде се у Хасу чује како су Васо и Хасо били браћа. Оба ова примера указују на то како се под извесним околностима може од разнородних братстава формирати заједница племенског облика.

Ове две групације — Васојевићи и Србљаци — нису се сплемениле, али су се путем разгранатих родбинских веза потпуно изједначиле, те сада представљају исти тип људи.

Друкчији је процес тамо где су Васојевићи били компактни. Нека њихова врло угледна братства, како каже Р. Вешовић, потичу од родова изван племена.³ Неки од ових су од доводака преко одива, које су остале удовице и собом довеле децу у свој род. Разуме се, ови се ни у чему не разликују од Васојевића, који по предању воде порекло од родоначелника Васа. Такве појаве се запажају и у неким другим племенима и братствима.

Процеси сплеменавања су били друкчији у долини Горњег Ибра. Тамо су се у маси насељавали Кучи и Клименте и друга мања братства из Црногорских Брда и Малисије, потискујући Србе староседеоце. Превладали су Кучи и Клименте, који су се антагонистички међусобно односили и пошто су примили ислам. Сва мања братства насељена између њих издавала су се, без обзира на веру, за Куче или Клименте. Клименте су на тај начин својатали и Балотиће на десној страни Ибра, који су, судећи по језику и другим особинама, кучког порекла. Кучи су, опет, присвајали Братоножиће, Ровчане и друге. Према томе, овде је извршена племенска поларизација, што се види из многих примера. Муслимани — Кучи позивали су у помоћ, кад је то било потребно, и православне Куче из суседних области: Заграђа (околина Иванграда),

¹ Милицав В. Лутовац, *Србљаци у Горњем Полимљу*, Гласник Етнографског музеја у Београду, 1935, стр. 8—15; *Иванградска (Беранска) коhillина*, Београд, Посебна издања Географског института САН, књ. 11, 1957, стр. 56.

² В. Ђоровић, *Историја Југославије*, „Народно дело“, Београд 1935, стр. 24—25.

³ Радослав Вешовић, *Племе Васојевићи*, Сарајево 1935.

Брњака (Ибарски Колашин) и других крајева. О томе сведочи и једна муслиманска народна песма певана уз гусле, коју сам чуо од Мустаф-аге Фетаховића — Куча из Рожаја. Колико су била снажна та племенска осећања, без обзира на веру, види се и из овог догађаја. Један Арбанас — муслиман, похвалио се пред Муратагом Ганијићем, који је доцније био и турски кајмак у Беранама (Иванграду), како је убио једно „куче”, то јест православног Куча, и то убележио зарезом на кундаку своје пушке. Ганијић је на месту убио хвалисавца, пропративши то узвиком: „Ниси убио „куче”, већ мога брата Куча”.⁴

Слична племенска осећања су се запажала и код већих других братстава. Једна већа група становника у Ибарском Колашину, пореклом из Бјелопавлића, називала је себе Гашанима. То долази отуда што ова два племена, Бјелопавлићи и Гаши, по предању потичу од два рођена брата. Чешћа употреба назива Гашани него Бјелопавлићи може да се објасни потребом ближег рођакања с Арбанасима из племена Гаши у суседној Метохији и Косову. Исто тако су се рођачки држали Коматовићи из Брњака (Ибарски Колашин) са неким арбанашким братствима у Дреници, која потичу од Куча у Брњаку.⁵

Овде ваља изнети да има крајева у којима нису испољени сви облици племенског живота, али се њихово становништво у многоме сматра као тесна племенска заједница. Такве области су Шекулар, Ибарски и Црногорски (Тарски) Колашин. Шекулар, предео у Горњем Полимљу, у коме се задржало старо становништво, примао је и неке досељенике из Дробњака који су се стошили са староседеоцима. Чак и доцнији појединци су доселивши се у Шекулар примали предеони географски назив. При иселјавању у друге области многи Шекуларци су задржавали предеоно име „Шекуларци”, као у Чедову код Сјенице, Горњим Селима код Иванграда, Трнавцима у Александровачкој Жупи у подножју Копаоника и још неким другим крајевима.

Друге две области, Ибарски и Црногорски Колашин, имали су готово исто друштвено уређење. Ибарски Колашин, између Рогозне и Мокре планине сачињава изразиту географску целину насељену становништвом из племенских области Црногорских Брда и Горње Херцеговине, које је собом пренело и племенску свест. То, и кнежинско уређење, учинили су да Колашинци себе сматрају као посебну заједницу сличну племенима у Старој Црној Гори. Они су свуда истицали општи назив „Колашинци”, па тек после братственичко презиме.

Слично је раније било и у Црногорском Колашину, насељеном такође из разних крајева Брда и Црне Горе. Његово се становништво упркос разнородних братстава сматрало у односу на друге крајеве као једна етничка заједница. На то су утицали, сем географског и политичко-географског положаја, и традиционални услови — наслањање на прет-

⁴ Милисав В. Лутовац, *Рожаје и Шћавица*, Српски етнографски зборник, књ. LXXV, Београд 1960, стр. 353—354.

⁵ Милисав В. Лутовац, *Ибарски Колашин*, Српски етнографски зборник, књ. LXVII, Београд 1954, стр. 105.

ходно племе Колашиновиће.⁶ Као таква заједница, Колашинци су са пресељавањем свуда носили и име своје области — „Колашинци”.

Процеси сплемењавања и расплемењавања запажају се и у појединим братствима. Мањи родови се под извесним околностима сједињују и стапају са већим братствима, док други настоје да се не расплеме. Различити су услови и сплемењавања и расплемењавања. Преовлађује тежња да се очува јача заједница због сигурности и угледа. Овде ћемо навести неке примере. Разгранато братство Барјактаровићи у Петњику код Иванграда показује знаке сложености из разних родова. Зна се да су се Дакићи стопили са њима, а и друге гране овога братства су се изгледа окупљале око неког ранијег или доцнијег барјактара. Међусобно се и орођавају, што указује на сродничку удаљеност. То исто важи и за братства у селу Заграђу, пореклом из Куча, који се за разлику од Барјактаровића деле у братства са посебним називима (Мијајловићи, Цикићи, Секулићи, Трифуновићи, Јеврићи, Шћеповићи и др.). Међусобно се сада орођавају, али се држе као заједница по пореклу из Куча, слави и неком даљем претку чије име не памте.

Сличан је пример са великом групом братстава досељених из Цеклина у Хас у најранијој фази насељавања ове области. То су: Ђурашковићи, Пајковићи, Радичевићи, Томашевићи, Лабудовићи, Поповићи, Ђокићи и други, који своје порекло везују за Ђурашковиће у Цеклину. Истој групи припадају и Адровићи у Бихору, који су примили ислам населивши се тамо. Из ове групе има много исељеника у друге крајеве, који често носе име Ашани и Србљаци, као у Метохији, Ускоцима и неким другим крајевима.

С друге стране јавља се отпор према расплемењавању у тежњи да се братственичке везе боље очувају. Карактеристичан је пример Раковића у Башчи код Рожаја. Цело братство потиче из Куча од два рођена брата, Рака и Аврама (Раковићи и Аврамковићи). Међутим, данас се презивају по доцнијем претку Гару, чији је род био најразгранатији и најугледнији. Било је још таквих и сличних примера, ради очувања братственичке заједнице. Угледно братство Јоксимићи на Бучу код Иванграда не потиче само од Јоксима Рабљена, већ и од његовог брата Милутина. Јоксим је имао ту предност што је био старији и као такав старешина велике задружне куће. По „Јоксимој кући” прозвани су и потомци и једног и другог брата. Доцније је био покушај да се потомци Милутинови презивају Вујовићи, по познатом претку Вују, али се томе стало на пут, како се „племе” не би разродило.

Нека велика братства, која су поодавно везана пореклом за исти крај а имају различита презимена и славу, грчевито су одржавала сродство. То се особито види на примеру Шћекића и Лутоваца, старином из Пипера. Никада се међусобно нису орођавали, иако су врло разгранати, све до случаја пре 150 година, када је један Лутовац из Дапсића убио попа Сима Поповића из Будимље. Не могавши ухватити неког Лутовца

⁶ Милицав В. Лутовац, *Симбиозе, њлеменске трансиланијације и сплемењавања у неким областима Југославије*, Гласник Етнографског института САНУ, књ. XVII—XVIII, Београд 1971, стр. 37.

да се освете, Поповићи су убили Шћекића из Будимље. При умиру ближи сродници овог Шћекића нису пристали да се „пребије крв за крв”, него да се посебно изврши умир и давање кумства и крвине. Тек отада почиње разрођавање ове две братственичке групе, које се и данас својатају.

Упркос нових услова, који брзо утичу на расплемењавање, у томе се, као што је речено, наилази на отпор. Ако је неко хтео да се ожени и даљом рођаком, у чему није било законских сметњи, племе се томе супротстављало. Најблажа казна је била да се млада и младожења одмах иселе у неки далеки крај. Такве мере су биле предузете пред други светски рат у селу Дапсићу у оквиру разгранатог Лутовског братства. Случај је окончан брзом удајом девојке за једног другоплеменика.

У другим крајевима Старе Рашке и Санцака удаљеним од миграционе матице међусобно се својатају и они који славе исту славу, а нису у племенском сродству. Штавише, они се узајамно и не орођавају. Не треба у овоме гледати неко духовно јединство преко славских обичаја. Важније је тражење ма каквог међусобног ослоња и заштите. Разуме се, има и других разлога. Ако би се једнославци ородили, нису могли тако као пријатељи ићи један другом на славу, преко чега се није могло лако прећи.

Као што се види, у областима Старе Рашке, једној од главних станица миграционог кретања из Црне Горе, Брда и Херцеговине према Србији, очувани су сви облици патријархалног друштва као и у матицама. Али је овде у новим условима слабило племенско уређење, тим више у колико су се досељеници удаљавали од племенске матице и међусобно мешали са староседеоцима. Ипак је остало доста онога што су са собом донели. Видно се запажа везивање за важније племенске заједнице и оних родова који сигурно не знају своје порекло. Велики број досељеника по Старој Рашкој највише се издаје за Куче, који су у прошлости организационо обухватили и ширу област. Уз њих се прибијају и они који стварно не припадају томе племену.

Веома су била раширена и сплемењавања и срођавања преко одива, које су оставши удовице доводиле децу у свој род. Та појава је још чешћа код муслимана него код православних. Без сваке сумње тиме се могу објаснити многобројне породице Хајдарпашића по Бихору, који се пореклом везују за Хајдарпашу. Муслимани оваква стапања не крију, док православни сматрају то за увреду, па се о томе и не сме говорити, а још мање писати.

Са сплемењавањем су примане и све племенске обавезе, на пример: освета, крвнина, умир и уопште сви племенски интереси. На освету је позиван прво најближи сродник, а после и сви други рођаци по избору најхрабрији. Зазор је било тражити осветника из другог братства, сем у случају велике невоље, па и тада се призивао какав сродник или велики пријатељ. И у свим другим односима много више се ценио и даљни племеник него брат од ујака и тетке. У томе се није имао у виду само појединац, већ углед братства, односно племена.

У друштву људи патријархалне културе сем братственичко-племенских односа и веза постоје други облици сродства и срођавања, као: кумство, побратимство и посестримство, чији су мотиви: заштита, подршка и лично пријатељство. Од свих ових је најзначајније кумство. Највећи број кумства потиче због спречавања крвне освете и тежих размирица. Приликом крвног умира узимају обавезу пријатељства не само појединци већ и читави родови и братства. Таква, особито стара кумства била су веома цењена. Био је „смртни грех“ оскрнавити их међусобном женидбом ма колико братство — племе било разгранато. Ако је неко случајно „давао“ ново кумство, морао се тражити опроштај, али и одржавајући и даље „старо кумство“.

Многа кумства су била везана и за извесне услуге појединцима и родовима. Овде ћу навести само два-три таква примера. Војновићи у селу Трепча код данашњег Иванграда, којих има само две куће, остатак су старог угледног средњовековног становништва. Њихов посед је било цело село Трепча. Имали су и своју посебну цркву посвећену својој слави св. Јевстатију (сада развалина „Јастађија“). Ови Војновићи, који се нису размножавали, кумују сада свим Трепчанима, доцније овде досељеним: Голубовићима (Голубовићи, Нововићи, Раичевићи) и Јочићима, само због тога што су им Војновићи уступили делове своје земље негде средином XVIII века.

Прота Бојовић из села Буча окумио се са Мујом Мићовићем због тога што му је овај допустио да са његовог воденичног јаза спроведе воду за наводњавање до својих њива.⁷ Исто тако је честа појава давање кумства појединим утицајним људима који су могли бити од какве веће користи. Тако је једна кућа Ђурашковића из Дапсића (околина Иванграда) имала више кумстава у разним селима. То је дошло отуда што су њихови преци Лазо и син му Вукашин (сејмен), имали велики углед у овом крају. Саво, син Вукашинов, одржавао је сва та кумства све до своје смрти. Разуме се, срођавање путем кумства било је и из личног пријатељства без обзира на какву посебну корист.

У овој области, тамо где су живели у суседству православни хришћани и муслимани, било је познато и шишано кумство које је склапано из какве нужде или личног пријатељства. Ово шишано кумство је везано поглавито за муслиманску децу.

Побратимство је такође било један вид срођавања. Склапано је између појединаца због мањих завађица или личног пријатељства. Овако срођавање обавезивало је и потомке побратима који су се сматрали као род.

Позната су била и побратимства и посестримства између жена и мушкараца. Таквих случајева је било приликом тешког порођаја жене којој су притекли у помоћ какав вешт човек или жена. И ово је у потомству узимано као сродство моралне природе.

Све ове везе су као каква густа нит премрежавале друштво патријархалне културе све док нису настали позитивни закони који су ре-

⁷ Милисав В. Лутовац, *Наводњавање у Горњем Полимљу*, Архив за пољопривредне науке и технику, св. 4, Београд 1948.

гулисали односе између људи. Али од свих ових друштвених веза најдуже су се одржавала крвна сродства по мушкој линији, која су претпостављана сродству „по млеку” ма колико оно било блиско.

На крају, на сплемењавање, орођавање и срођавање била је од највећег утицаја животна сигурност. Тамо где је за ову било мање услова, као у Старој Рашкој (Санџаку), Косову и Метохији Срби су се ради боље заштите прибијали уз неко јаче муслиманско или арбанашко братство, њима блиско по некој даљој племенској традицији. И у хомогенијој етничкој средини, као у Горњем Полимљу, ово је било такође од значаја, особито у доба безвлашћа, када је све зависило од снаге племена и братства. Тада су сплемењавања и разна срођавања не само пружала заштиту слабијима већ се тим путем вршило и зближавање и изједначавање, што је давало кохезиону снагу засновану на сродству и људској етици.

Под измењеним друштвеним условима настајала је фаза расплемењавања и одрођавања. На то су прво утицале промене женидбених односа. У условима када премрежено становништво разним сродствима није допуштало међусобно орођавање, а рађало се више мушке него женске деце, жене су тражене у удаљенијим крајевима, а понегде се прибегавало и отмици. Због забране женидбе у оквиру братства прво су почели негодovati угледни родови, јер им, како су говорили, све оде на одиве, али су се и она даље грчевито држала старих схватања због чувања племенске заједнице. Ипак је преовладала већина која је тражила излаз у међусобном женидбеном орођавању. Прво су са тим почела сложена и сплемењена братства, а затим она чије су гране добијале нова презимена по неком угледном скоријем родоначелнику. Али се и такви родови држе где чвршће а где лабавије старих племенских оквира. Све друге ограде, као побратимство, кумство и др., падале су још брже под утицајем потребе и нових друштвених схватања. Ипак женидбена орођавања не иду у законом допуштenu крајност која би могла да утиче на дегенерисање. Томе иду у прилог и данашње широке везе које пружају могућности за женидбе и ван братстава.

Кратко речено, сплемењавање и срођавање је одиграло значајну улогу у патријархалном друштву у доба безвлашћа. Садашње постепено племенско-братственичко раслојавање и друга одрођавања не вуку на траг, јер новонастали услови регулишу на други начин друштвене односе. У томе се ипак мора узимати у обзир понешто од онога што је патријархално друштво повољно потврдило својим дугим животом.

MILISAV V. LUTOVAC

ÉTABLISSEMENT ET DISSOLUTION DES LIENS TRIBAUX DANS LE HAUT
POLIMLJE ET DANS LES RÉGIONS VOISINES DE L'ANCIENNE RAŠKA

R é s u m é

Dans la société patriarcale de cette région on connaît plusieurs formes qui révèlent la tendance de l'homme à se protéger et à se maintenir par la voie de l'établissement de la parenté et des liens tribaux. Ces phénomènes étaient répandus surtout au Monténégro et dans les Brdo Monténégrines d'où ils se propageaient par les migrations aussi dans les régions de l'Ancienne Raška, sujettes à l'anarchie. Le soutien le plus fort était l'homme et la tribu et la phratrie fortes. Pour cette raison on tendait à augmenter l'une et l'autre. N'importe combien ramifiée fut la tribu, on tâchait de la maintenir comme une communauté. Même si quelque membre d'une grande phratrie ramifiée voulait épouser une fille appartenant à la même phratrie, celle-ci ne le tolérait pas. Un tel couple fut obligé d'émigrer dans une région éloignée. A défaut des parents consanguins, on considérait comme parents aussi ceux qui célébraient le même saint slava

Deux autres formes d'établissement des liens de parenté étaient le parrainage et la fraternité d'élection (*pobratimstvo*), l'une et l'autre ayant également pour but la protection et l'amitié. D'un grand prestige jouissaient surtout des parrainages anciens, liés à l'*umir* (action d'apaisement en vue de terminer la vendetta), qui était obligatoire pour toute la tribu. Les mariages entre les membres des familles apparentées par le parrainage étaient „damnés“. Toutes ces différentes formes de parenté étaient ramifiées à tel point qu'il était difficile de trouver une fille pour l'épouser. Sous l'influence de nouvelles conditions, le système de mesures rigoureuses pour la conservation de la tribu et l'établissement des liens tribaux commence à subir des changements. Les mariages dans le cadre d'une tribu ou d'une phratrie commencent à marquer le commencement de la décomposition de ces communautés. La seconde phase est le changement du nom de famille d'une branche de la phratrie d'après le nom d'un ancêtre éminent nouveau. Dans les deux cas s'affaiblissait le lien commun, qui ne s'entretenait qu'entre les cadres plus larges des communautés. Il y avait des tentatives de faire reprendre à certaines familles le nom tribal ancien pour en relever le prestige. Pourtant, malgré toutes les influences susmentionnées il y a encore quelques phratries ramifiées qui ne s'apparentent pas entre eux même de nos jours. Ce sont des phratries de Babović, Delević-Cemović, Lutovac, Joksimović et certaines autres gens de moindre importance.

D'après tout ce qu'on exposé ici, tous ces phénomènes d'établissement des liens tribaux et de parenté doivent être observés en général du point de vue d'une plus grande sécurité de vie. Dès que les conditions sociales eurent commencé à changer, il se produisit des tentatives d'établir les liens de parenté par l'alliance qui étaient autrefois prohibés par des règles rigoureuses. L'établissement des liens tribaux ainsi que l'établissement des autres formes de parenté ci-dessus mentionnées disparaissaient graduellement.